

УДК 620.9

Метошоп І.М.*кандидат економічних наук, доцент
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу***Сорока Х.-І.Ю.***магістр
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ГАЗОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

THE STUDY OF FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF DIVERSIFICATION OF GAS SUPPLY TO UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано основні стимулюючі та гальмуючі чинники, що лежать в основі формування рівня диверсифікації газозабезпечення України, визначено їх вагомість, а також встановлено найголовніші з них, що здійснюють суттєвий вплив на процес диверсифікації. Окреслено ряд питань, які підлягають першочерговому вирішенню для зниження впливу гальмуючих чинників.

Ключові слова: постачання, рівень диверсифікації, чинники, газозабезпечення, енергетична безпека.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснованы основные стимулирующие и сдерживающие факторы, лежащие в основе формирования уровня диверсификации газообеспечения Украины, определена их весомость, а также установлены главные из них, которые оказывают существенное влияние на процесс диверсификации. Определен ряд вопросов, которые подлежат первоочередному решению для снижения влияния сдерживающих факторов.

Ключевые слова: поставка, уровень диверсификации, факторы, газообеспечение, энергетическая безопасность.

ANNOTATION

The article substantiates the main stimulating and constraining factors underlying the formation of the level of diversification of gas supply in Ukraine, their weight is determined, and the main ones are identified which have a significant impact on the diversification process. Outlined are a number of issues that all require immediate solutions to reduce the influence of the inhibiting factors.

Keywords: supply, level of diversification factors, gas supply, energy security.

Постановка проблеми. Протягом останніх років науковцями, представниками влади та іншими зацікавленими сторонами приділялась особлива увага питанням можливих шляхів диверсифікації газозабезпечення держави. Насамперед це зумовлено бажанням якнайшвидшого здобуття економічної та енергетичної незалежності, чому передували такі події, як «газові війни» 2005–2006 рр. та 2008–2009 рр., а також політичний та економічний тиск з боку Російської Федерації, донедавна найбільшого експортера природного газу в Україну. З цією метою урядом впроваджено ряд заходів щодо збільшення реверсного постачання газу до України, зменшення споживання природного газу до 32 361 млн. м³ у 2016 р. та так званої повної ліквідації імпорту з Росії. Однак якщо розглянути транзит реверсного

постачання, то можна зрозуміти, що це є той самий російський газ. Тому питання диверсифікації є досить актуальним і потребує подальшого глибокого вивчення та прозорості у багатьох його проблемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика диверсифікації газозабезпечення України як одного із способів зміцнення енергетичної безпеки порушується у статті «Енергетична незалежність. Шляхи та ціна забезпечення» А.І. Шевцова та М.Г. Земляного [1]. Однак чинники впливу на диверсифікацію газозабезпечення у ній лише згадуються частково, тобто без визначення їх впливу на рівень та необхідність здійснення диверсифікації. Більш розгорнуто вони перелічені у праці О.Г. Дзьоби та О.М. Ромашко «Оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу в країнах Європейського Союзу» [2]. При цьому вплив деяких чинників на газозабезпечення наведено лише з метою обґрунтування значень коефіцієнта диверсифікації у різних країнах ЄС. Велику роботу щодо дослідження шляхів диверсифікації також зроблено Центром О.В. Разумкова [3]. Однак тут розглядаються тільки чинники, що впливають на конкурентоспроможність СПГ. У статті Є.І. Крижанівського, О.Г. Дзьоби [4] йдеться про техніко-економічні чинники, що здійснюють вплив на нафтогазову енергетику України, зокрема розглядається залежність ефективності морського транспортування природного газу рухомим трубопроводом від довжини маршруту транспортування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, сьогодні вітчизняними науковцями не систематизовано усі групи та не встановлено, які ж з чинників мають визначальне значення у формуванні рівня диверсифікації газозабезпечення держави, що спричинило виникнення об'єктивної потреби у їх класифікації, аналізі, а також оцінці суттєвості впливу кожного із них.

Мета статті полягає у класифікації та встановленні вагомості чинників, що здійснюють

вплив на диверсифікацію газозабезпечення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Диверсифікація газозабезпечення України залежить від багатьох чинників, які здійснюють на неї суттєвий вплив. Загалом усіх їх можна поділити на внутрішні та зовнішні.

А згідно зі сферою впливу чинники поділяють на політичні, правові, технологічні, економічні, соціальні, природні та географічні. Необхідно зазначити, що кожен із них по-різному впливає на можливість диверсифікації газозабезпечення. Чинники однієї класифікаційної групи можуть зумовлювати як стимулюючий, так і гальмуючий вплив.

Розглянемо найвагоміші чинники диверсифікації газозабезпечення країни.

Перш за все слід відзначити групу політичних чинників, оскільки їх вплив на можливість диверсифікованого постачання природного газу є досить вагомим.

Не можна не погодитись із твердженням О.Г. Дзьоби та О.М. Ромашко про те, що якщо країна отримує значну частину енергоресурсів від одного постачальника, то погіршення міждержавних відносин із країною-експортером, політична нестабільність, збройні заворушення, стихійні лиха чи аварії на трубопроводах часто призводять до перебоїв у постачанні [2]. Відповідно, завдяки диверсифікації з'являється можливість знизити залежність від однієї країни-постачальника (в даному випадку – від Росії) та компенсувати необхідні обсяги природного газу завдяки постачанню з інших країн. Таким чином, держава стає менш вразливою у відношенні до країн-партнерів і, як наслідок, характеризується вищим рівнем енергетичної безпеки загалом.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, до стимулюючих чинників цієї групи необхідно віднести:

- 1) підвищення рівня енергетичної безпеки України;
- 2) здобуття енергетичної незалежності від імпорту природного газу з Російської Федерації;
- 3) налагодження безперебійного постачання природного газу;
- 4) покращення міжнародних зв'язків;
- 5) зниження залежності від одного постачальника чи незначної кількості постачальників;
- 6) стабільність у державі.

Гальмуючими чинниками, безперечно, виступають бюрократичні перепони, висока корумпованість щодо вирішення багатьох питань, зокрема проведення тендерів, непрозорість політичних рішень, які часто стають причиною відмови від перспективних проєктів іноземними компаніями та гальмуванням впровадження вкрай необхідних проєктів, неузгоджені дії органів державної влади, а також воєнні дії на території України.

Що ж стосується правових чинників, то слід відзначити позитивні аспекти, зокрема ухвалу

Закону України «Про ринок природного газу» [5], прийняття Закону про Національного регулятора у сфері енергетики [6], що дало змогу імплементувати законодавство України до законодавства ЄС.

За кошти Світового Банку здійснено фінансування розроблення вторинного законодавства до ЗУ «Про ринок газу», надано грант на впровадження ініціативи прозорості видобувних галузей, підписано кредитні угоди для модернізації об'єктів енергетичної галузі.

Отже, перші кроки щодо диверсифікації газозабезпечення вже зроблені, однак попереду ще довгий шлях підготовки інших нормативно-правових актів та їх імплементції. Прийнятий базовий закон потребує розроблення інших підзаконних актів, що дадуть можливість практично реалізувати усі зазначені принципи базового закону.

Натомість часта зміна окремих статей Податкового кодексу є гальмуючим чинником у здійсненні диверсифікації. Неодноразово в уряді говорилося про запровадження мораторію до змін у Податковому кодексі, однак досі щороку є зміни, зокрема щодо сплати рентних платежів.

Суттєвий вплив на диверсифікацію постачання природного газу здійснюють економічні фактори. Серед них можна виокремити можливість залучення іноземних інвестицій, створення умов для надійного функціонування та сталого розвитку підприємств ПЕК, можливість встановлення збалансованої ціни на природний газ. Диверсифікація дає змогу країнам імпортувати газ за прийнятними цінами, оскільки за наявності альтернативних постачальників і нових джерел постачання набагато простіше вести енергодіалог із окремими експортерами стосовно кінцевої ціни [2]. Як зазначається у дослідженнях Центру О.В. Разумкова, слід переходити до лібералізації ринку газу, що дасть можливість встановлювати ціни за принципами біржової торгівлі, де значною є частка спотових контрактів, а не цін, що прив'язані до кошика нафтопродуктів (або нафти) із перевагою довгострокових контрактів.

Не менш важливим є підвищення конкуренції на енергетичному ринку країни. Нещодавно Урядом України було відкрито доступ на вітчизняний газовий ринок іноземним компаніям. Так, наприклад, з 1 січня 2017 р. французька компанія «Engie» отримала можливість транспортувати та зберігати газ в Україні, ставши при цьому першим європейським трейдером на ринку газу [7]. Наприкінці січня стало відомо про появу «нового гравця» на цьому ринку – «Trafigura Ukraine» [8]. Завдяки значним зусиллям з боку української сторони було створено умови вільного доступу до потужності газотранспортної системи та газосховищ. Як наслідок, це сприяє появі умов для підвищення ліквідності ринку природного газу в Україні [7]. Розглянувши частку приватних компаній в імпорті газу, слід відзначити її збільшення. Зокрема,

сьогодні частка недержавних компаній в імпорті складає 26% (у 2014 р. вона становила 1%), що наведено на рис. 1. Згідно з даними «Укртрансгазу» закордоном купують газ не тільки газові трейдери, але й деякі споживачі [9].

Частка приватних імпортерів зростає з 1% у 2014 році до 26% у 2016 році

Рис. 1. Частка приватних імпортерів природного газу у 2014 р. та 2016 р. [9]

Перелічені чинники є стимулюючими. Натомість до гальмуючих відносять:

1) відсутність належного фінансування перспективних проєктів з боку держави, що призводить до зменшення видобутку власного газу (зокрема, у 2015 р.);

2) високу вартість буріння свердловини та ціни на видобуток газу із сланцевих порід, що значно знижує конкурентоспроможність цього напрямку диверсифікації; оскільки ціна видобутку такого газу, згідно з оцінками експертів, в Україні буде сягати 250–350\$, то конкурентоспроможність його видобутку буде можливою лише за високої світової ціни на газ;

3) згортання інвестиційних процесів, які пов'язані як із високими рентними платежами, так і з політичною нестабільністю;

4) кризу банківської системи, що спричиняє високі відсоткові ставки і робить кредити недоступними;

5) недосконалу систему оподаткування та якість законодавства, що пов'язано із постійними його змінами, зокрема щорічною зміною рентної плати та бажанням наповнити бюджет за рахунок нафтогазових компаній;

6) інфляційні процеси в країні;

7) нерозвиненість газового ринку, лише 26% приватних імпортерів газу в Україну, НАК залишається і досі монополістом на газовому ринку, а до реальності розвинутого ринку газу ще досить далеко.

Як бачимо, гальмуючих чинників на сучасному етапі розвитку української економіки більше, ніж стимулюючих. Відповідно, наявність вищезгаданих бар'єрів негативно позначається на можливості здійснення диверсифікації газозабезпечення.

Говорячи про диверсифікацію газозабезпечення країни, не слід забувати і про тех-

нічний бік цього питання. Значною мірою на рівень диверсифікації впливають розвиненість міжконтинентальних трубопровідних систем, наявність підземних сховищ газу, а також можливість використання LNG-технологій. Так, використання скрапленого газу в Україні потребує LNG-терміналу для його регазифікації. Станом на сьогодні розроблено проєкт, у якому передбачена побудова плавучого заводу в Одеській області, поруч з яким зможуть паркуватися танкери. Зріджений газ з танкерів буде перекачуватися на цей завод, де він буде регенеруватися (перетворюватися з рідкого стану на газоподібний) і подаватися в газопроводи для подальшого господарського використання. Однак цей проєкт залишається і досі на папері, роботи з будівництва ще не розпочалися. Звісно, ці технології є новими для України і потребують значних капіталовкладень. Проте не слід зволікати з його впровадженням, оскільки від цього значною мірою залежать рівень диверсифікації газозабезпечення та енергетична безпека держави. Дослідження свідчать про те, що більшість країн, у яких потреба газу незабезпечена повною мірою, переходять саме на постачання скрапленого газу. Його частка з кожним роком зростає.

Крім того, відсутність належного технічного оснащення перешкоджає розробленню газу з тих родовищ, які містять достатню його кількість на території нашої держави. Наприклад, незважаючи на те, що в Україні оцінені поклади газу із сланцевих порід, вирішення проблеми його видобутку власними силами неможливе через відсутність відповідних технологій.

Завдяки тому, що Україна однією з перших у світі почала видобувати природний газ, має значний технологічний та організаційний досвід розроблення газових родовищ, значний інтелектуальний потенціал у цій галузі, вона може самостійно розробляти та впроваджувати високоякісні технічні та технологічні розробки. Однак серед причин низького розвитку передових технологій та їх відсутності щодо видобутку газу як традиційним, так і нетрадиційним способами слід назвати низьке фінансування наукових досліджень з цієї проблематики.

Що ж стосується природних чинників, то початкові потенційні ресурси вільного газу України оцінені науковцями у 7,25 трильйона кубічних метрів. Близько 40% їх здебільшого вже розвідані [10]. Однак в Україні залишається ще значний потенціал газу, що знаходиться на великих глибинах, здебільшого 5–7 тис. м.

Необхідно зазначити, що технологічні чинники тісно пов'язані з економічними та географічними. Так, наприклад, країни із розвинутою економікою (так само, як і зі значною територією чи з виходом до моря) об'єктивно мають більше можливостей для диверсифікації газозабезпечення, оскільки можуть запроваджувати нові технології транспортування. Як приклад можна навести Іспанію, яка володіє значною територією

порівняно з іншими європейськими країнами, населенням чисельністю майже 46,5 млн. ос. та виходом до моря. Як наслідок, згідно з дослідженнями О.Г. Дзюби та О.М. Ромашко, вона володіє найвищим рівнем диверсифікації за абсолютним та відносним показниками, оскільки має можливість транспортувати природний газ з 15 джерел (станом на 2010 р.) завдяки трубопроводам та морським суднам.

Важливими є також соціальні чинники, до яких відносять чисельність населення, рівень освіти, а також його поінформованість стосовно різноманітних можливостей газозабезпечення підприємств з точки зору створення нових робочих місць, впливу на довкілля у певному регіоні тощо. Зрозуміло, що населення із вищим рівнем освіти сприятиме впровадженню нових технологій, оскільки розумітиме їх важливість для національної безпеки. Не слід забувати і про потенційну можливість створення нових робочих місць (наприклад, завдяки побудові вже згаданого LNG-терміналу) та підвищення добробуту населення.

Однак регулювання цін на внутрішньому ринку на газ відбувається Нацкомісією з регулювання електроенергетики, а це говорить про те, що населення не відчує змін у правових аспектах диверсифікації, оскільки постачальники не можуть продавати газ за нижчою ціною, ніж встановлено НКРЕ, тому знову залишається сподіватись на дотримання принципів, що зазначені у Законі [6], а саме принципів справедливості, неупередженості та об'єктивності під час прийняття рішень, відкритості і прозорості, гласності процесу державного регулювання та відповідальності за прийняті рішення.

Як бачимо, кожна група чинників по-різному впливає на диверсифікацію газозабезпечення. Однак усі вони знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості. На основі проведеного аналізу нами була встановлена вагомість впливу чинників на рівень диверсифікації. Результати проведених досліджень наведені на рис. 2.

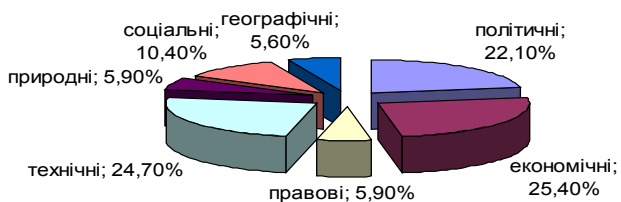

Рис. 2. Вагомість чинників, що чинять гальмуючий вплив на рівень диверсифікації

Отже, найбільш гальмуючими чинниками щодо диверсифікації газозабезпечення є економічні. Їх вплив на рівень диверсифікації становить 25,4%. Значний вплив на рівень диверсифікації здійснюють технічні чинники (24,7%), а також політичні чинники (22,1%). Слід зазначити, що багато гальмуючих чинників досить сильно пов'язані із політичними чинниками,

які є першопричиною їх виникнення. Так, як уже зазначалось, непрозорість у проведенні тендерів, бюрократичні перепони та непрозорість політичних рішень є причинами відмови від перспективних проектів іноземними компаніями. Однак не слід забувати, що газ загалом є товаром, а не засобом впливу на політику країни, у якій незабезпечена його потреба. Тому уряд повинен докласти усіх зусиль для переведення цього питання вже сьогодні із політичної у економічну площину. Для цього необхідно навіть зробити кроки, які не завжди будуть економічно доцільними сьогодні, однак забезпечать енергетичну незалежність та стабільність у майбутньому.

Висновки. На основі опрацьованого матеріалу та проведених досліджень можна зробити такі висновки.

1) Проблематика диверсифікації газозабезпечення України як одного із способів зміцнення енергетичної безпеки залишається актуальною і потребує глибокого дослідження.

2) На рівень диверсифікації впливає значна кількість чинників, які здійснюють як гальмуючий, так і стимулюючий вплив. Встановлено, що найбільш гальмуючими чинниками є економічні, техніко-технологічні та політичні, тому саме їм має надаватись основна увага і з боку уряду.

3) Для подолання впливу гальмуючих чинників необхідно вирішити ряд важливих питань, серед яких слід назвати:

- стратегічне планування розвитку ПЕК у поєднанні із чіткими завданнями;

- першочергове впровадження перспективних інвестиційних проектів, що дадуть змогу збільшити видобуток газу традиційним способом;

- впровадження проектів «Національного значення» (розпочати побудову LNG-терміналу, збільшити обсяги видобутку вугільного метану, розпочати видобуток газу із сланцевих порід);

- ефективне співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями;

- зосередження та координацію науково-дослідної діяльності з метою розробки новітніх технологій видобутку газу як для традиційних, так і для нетрадиційних джерел енергії;

- сприяння формуванню позитивного інвестиційного клімату держави, подолання корупції та непрозорого вирішення багатьох питань у сфері енергетики;

- введення мораторію на зміну Податкового кодексу України з метою забезпечення стабільності умов та покращення інвестиційного клімату тощо.

4) Поряд з основними чинниками не слід забувати і про інші, сукупний вплив яких складає близько 30% на рівень диверсифікації. А також не слід забувати про зниження використання природного газу, впровадження енергоефективних технологій та поширення використання альтернативних джерел енергії.

У подальших дослідженнях будуть встановлені критерії для оцінки рівня диверсифікації, визначено її рівень та перспективи його зміни у найближчому майбутньому для України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Диверсифікація постачання газу в Україну. Бажання та реальність: аналітична записка / [А.І. Шевцов, М.Г. Земляний, В.В. Вербинський, Т.В. Рязова] // Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua>.
2. Дзьоба О.Г. Оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу в країнах Європейського союзу / О.Г. Дзьоба, О.М. Ромашко // Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2012/7-8/201214.html>.
3. Альтернативи газозабезпечення України: скраплений природний газ (СПГ) та нетрадиційний газ // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 9 (127). – 72 с.
4. Крижанівський Є.І. Техніко-економічні чинники, які впливають на нафтогазову енергетику України / Є.І. Крижанівський, О.Г. Дзьоба // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2012. – № 1 (31).
5. Про ринок природного газу: Закон України від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII із змінами, внесеними згідно із Законом від 1 листопада 2016 р. № 1541-VIII // ВВР. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.
6. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22 вересня 2016 р. № 1540-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>.
7. Європейський трейдер «Engie» розпочав імпортувати газ в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://utg.ua/utg/media/news/2017/01/start-engie.html>.
8. Ринок газу України: став відомий новий гравець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://politeka.net/ua/399979-gynok-hazu-ukrayiny-stav-vidomyu-novyyu-hravets>.
9. Частка приватних компаній у імпорті газу в Україну в 2016 році збільшилася до 26% (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/finance/1735217-chastka-privatnih-kompaniy-u-importi-gazu-v-ukrajinu-v-2016-rotsi-zbilshilasya-do-26-infografika.html>.
10. Комітетські слухання «Перспективи та шляхи нарощування видобутку вітчизняних нафти та газу для підвищення енергетичної безпеки України» від 9 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kompek.rada.gov.ua/uploads/documents/29634.pdf>.